

Araştırma Makalesi

Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Sıkılan Özneler ve Sıkıntı Tipolojileri

*Subjects Bored and Typologies of Boredom in Republican Era Turkish Poetry*Mehmet Akif ÇETİN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, macetin@erzincan.edu.tr

Öz: Moderniteyle birlikte kapsam değiştiren, öznelerin düşünme biçimlerine ve zihinsel süreçlerine etki eden sıkıntı, Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde yaygın bir tema olarak karşımıza çıkar. Sanatçıları etkileyen olay ve olguların sanatsal üretimlere dolaylı ve dolaysız biçimde etki etme kapasitesine sahip olması modern şiirdeki sıkıntı temasının bir sebebi olarak değerlendirilebilir. Sıkıntı, şiirlere tematik olarak kaynaklık etmenin yanı sıra bazı şairlerin sanatsal üretimlerinde, yaşamlarında ve düşünme biçimlerinde doğrudan belirleyici olmuştur. Örneğin, Edip Cansever ve İlhan Berk gibi önemli şairler kendilerini tanımlarken sıkıntıyı önemli bir kimlik bileşeni olarak görmüşlerdir. Edip Cansever başta olmak üzere Cumhuriyet sonrası modern Türk şiirinde sıkıntı bazı şairlerin üretiminin önemli bir parçası ve hatta kaynağı olmuştur. Bu makalede modernite sonrası yeniden tanımlanan sıkıntı hâlinin tarihsel bir zorunluluk olarak modern çağın sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalan Cumhuriyet dönemi Türk şairleri üzerindeki etkisi ve edebî üretimlerindeki izleri incelenmiştir. Sıkıntı tipolojilerinin modern şiirdeki görünüşleri iç sıkıntısı/varoluşsal sıkıntı, yaratıcı sıkıntı, pazar sıkıntısı, yalnızlık sıkıntısı gibi sınıflandırmalar altında ele alınmıştır. Ruh hâli ile edebî üretim arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışma, sıkıntının edebî ürüne dönüşümünü ve edebî eserlere yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sıkıntı, Modernite, Modern şiir, Sıkıntı ve şiir ilişkisi, İç sıkıntısı.

Abstract: Boredom, which has shifted in scope along with modernity and influenced the thinking patterns and mental processes of subjects, appears as a common theme in post-Republican Turkish poetry. The fact that the events and phenomena that affect artists have the capacity to shape artistic productions both directly and indirectly can be considered as a reason for the theme of boredom in modern poetry. In addition to serving as a thematic source for poems, boredom has also been a direct determinant in the artistic creations, lives, and ways of thinking of some poets. For example, prominent poets such as Edip Cansever and İlhan Berk regarded boredom as an important component of their identity. In post-Republican modern Turkish poetry, especially in the case of Edip Cansever, boredom has been an important part and even a source of some poets' production. In this study, the impact of the state of boredom, which is redefined in the post-modern context, on Turkish poets of the Republican era who are compelled to confront the consequences of the modern age as a historical necessity, as well as its traces in their literary productions are examined. The appearances of boredom typologies in modern poetry are discussed under classifications such as inner boredom/existential boredom, creative boredom, Sunday boredom, loneliness boredom. This study, which examines the relationship between emotional state and literary production, aims to reveal the transformation of boredom into literary works and its reflections in literary texts.

Keywords: Boredom, Modernity, Modern poetry, Relationship between boredom and poetry, Inner boredom.

Atıf: Çetin, M. A. (2025).

"Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Sıkılan Özneler ve Sıkıntı Tipolojileri". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 170-187.

DOI: 10.31465/eeder.1597514

Geliş/Received: 06.12.2024

Kabul/Accepted: 26.01.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Giriş

Modernizmle birlikte sıkıntı modern bireyin yaşamının kaçınılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Elbette modernizm öncesinde de sıkıntı vardır ancak modern bireyin deneyimlediği iç sıkıntısı uzak atalarının yaşadığı sıkıntılardan nitelik bakımından oldukça farklıdır. Elizabeth G. Goodstein, “boredom” yani “sıkıntı” sözcüğünün aydınlanmanın yol açtığı sanayi devrimiyle birlikte İngilizceye geç on sekizinci yüzyılda girdiğine, dolayısıyla aydınlanma ve sanayi devrimi gibi modern hayata geçişte önemli birer eşik olan süreçlerin modern sıkıntının ortaya çıkışıyla yakından ilişkili olduğuna dikkat çeker (Goodstein, 2005: 3). 18. yüzyıl öncesinde Batı dillerinde sıkıntı anlamına gelen sözcükler ise modern bireyin yaşadığı sıkıntıyla anlamsal olarak doğrudan bağlantılı değildir. Örneğin, Fransızca “ennui”, İtalyanca “noia” sözcükleri “boredom” sözcüğünden eski olsa da söz konusu ifadeler bugün modern anlamda söz ettiğimiz sıkıntıdan farklı olarak “melankoli”ye daha yakındırlar (Musharbash, 2007: 308). Türkçede de sıkıntı sözcüğünün erken örnekleri modern öznenin sıkıntısını yansıtmaktan çok “elem” ve “eziyet çekmek” gibi durumları bildirmek için kullanılmıştır. 17. yüzyılın söz varlığına bakıldığında “sıkılmak” sözcüğü “kısılmak, sıkışmak, bizar olmak, zahmete girmek, sıklet çekmek, teellüm görmek, gönül darlığı, bezmek, ızdırab çekmek” gibi anlamlarla karşımıza çıkar (Tulum, 2011: 1588). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te sıkıntı sözcüğünün “can sıkınlığı, huzursuzluk” (Ayverdi, 2011: 1101), *Türkçe Sözlük*’te “İşsizlik, tekdüzelik, bezginlik vb. sebeplerden doğan ruhsal yorgunluk” (TDK, 2011: 2092) anlamlarıyla karşılaşılır. Modern bireyin sıkıntısı eziyet ve cefadan ziyade moderniteyle birlikte gelen ruhsal yorgunluk ve huzursuzlukla ilgilidir. Sıkıntının kaynağı ve niteliği değiştikçe kavramın anlam alanının genişlediği görülür.

Goodstein, on dokuzuncu yüzyılda yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmelerin insan yaşamını derinden etkilediğini vurgular. Ona göre, teknolojik ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler günlük hayatta köklü değişimler yaratmış, insanın varoluşuna ilişkin bakışı değiştirmiştir. Goodstein’e göre varoluşu inançları aracılığıyla anlamlandıran eski insanlık, yerini dünyada geçirdiği zamanı daha seküler bir yorumla anlamlandırmaya çalışan bireylere bırakmıştır (2005: 3). Dinlerin ve kutsalın insan yaşamındaki önemini yitirmeye başladığı aydınlanmayla ve sonrasında moderniteyle birlikte modern özne yaşama dair yeni bir anlam aramaya başlamıştır. Binlerce yıllık geçmişe sahip klasik ilâhiyatın anlam üretiminde yerini seküler paradigmaya bırakması modernlerin yeni değer ve anlam setleri üretmelerini zorunlu kılmıştır. Pessoa, söz konusu paradigma değişimini modern bireyin yaşadığı sıkıntının kaynağı olarak görür. Özneye dünyada geçireceği zamana dair hazır bir anlam sunan inancın yerinden edilmesi Pessoa’nın ifadesiyle “ruhun tatminsizliği” sorununa yol açmıştır: “Sıkıntı... Belki de aslında, inançtan mahrum bıraktığımız derin ruhumuzun tatminsizliği bu, tanrısal oyuncağını elinden aldığımız biz hüznü çocukların çektiği derin, büyük üzüntü.” (2023: 338) Pessoa, mitolojinin var olduğu yani yaşama dair anlamın bir inanç sistemi veya kutsal öğretinin aracılığıyla edinildiği bir yaşamda sıkıntının var olmayacağını “Tanrıları olan birini asla sıkıntı ele geçiremez. Sıkıntı, mitolojinin olmayışıdır.” sözleriyle dile getirir (2023: 338). Aklın kılavuzluğu dışında herhangi bir rehberi kabul etmeyen aydınlanmacı bakış klasik ilâhiyatın ürettiği verili anlamı reddetmiş ve böylece ortaya yeni bir anlam krizi çıkmıştır. Aydınlanmacılar, kilise ve ruhban sınıfı gibi dinsel kurumları reddetmiş bunun yanı sıra pek çok aydınlanmacı bir inanç sistemi olarak Hristiyanlığın kendisine karşı çıkmıştır (Arslan, 1992: 26). Dolayısıyla modern öznenin yaşadığı varoluşsal sıkıntının bir boyutu moderniteyle birlikte gelen inanç krizi ile ilgilidir.

Diğer yandan sıkıntının boş zamanla, geniş kitlelerin serbest zamana sahip olmasının ise moderniteyle doğrudan ilişkisi vardır. Svendsen, sıkıntıdan söz ederken Romantizmden önce

sıkılmak için şanslı ve ayrıcalıklı sınıftan olmak gerektiğini belirtir: “Romantizmden önce, söz konusu olan, asillere ve papaz sınıfına mahsus marjinal bir fenomendi, zira bu, dış zenginliğin bir belirtisi olarak görülürdü: sadece hiçbir maddi problemi olmayan rahat tabakalar sıkılma lüksüne sahipti.” (2020: 29) Ancak sıkılmak zamanla sınıfsal imtiyaz olmaktan çıkmış, toplumun tamamına yayılmıştır (2020: 29). “Sıkıntı modern insanın ‘ayrıcalığı’dır.” (2020: 29) sözleri ile sıkıntıyı ortaya çıkaran koşullardan biri olan boş zamanın moderniteyle birlikte geçmişe nazaran çok daha kolay ulaşılabilir olduğu ima ediliyor olmalıdır. Zira modern bireyin sıkıntısı modernitenin bir armağanıdır. Svendsen papazların ve asillerin sıkıntısının halka yayılmasından (2020: 28-35) ve Cheng yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan dadaizmden (2017: 599-628) söz ederken modernite ve sıkıntı arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Benzer şekilde Jorg Kustermans ve Erik Ringmar “Modernity, Boredom and War: A Suggestive Essay” başlıklı makalede geçmişte yalnızca soyluların ve saray erkânının sıkıntıya maruz kaldığını, bugün ise sıkıntının “evrenselleştiği”, “demokratikleştiği” ve “çağımızın temel ruh hâli” hâline geldiğini belirtir (2011: 1776).

Ben Anderson’ın “Time-stilled Space-slowed: How Boredom Matters” başlıklı makalesi ise sıkıntı ve modernizm arasındaki ilişkiyi sebepleriyle birlikte ortaya koyması açısından önemlidir. Moderniteyle birlikte ortaya çıkan sıkıntının nedenlerini Anderson birkaç başlık altında toplayabileceğimiz şekilde şöyle ortaya koymuştur: a) Metafiziğin önemini yitirmesi ve sekülerleşme b) Bireyselleşme c) Değişen boş zaman koşulları ve bireyin mutluluğu bir hak olarak görmesi d) Standardizasyon ve bürokratikleşme (2003: 741).

Modern Türk şiirinde de yukarıda sözü edilen modernitenin neden olduğu sıkıntı türleriyle karşılaşılmaktadır. Bu makalede sıkıntı tipleri sınıflandırılmaya çalışılacak ve modern şiirin ve şairlerin sıkıntı ile olan ilişkisi incelenecektir.

1. Sıkıntı Tipolojileri

Sıkıntı tür olarak kaynağına ve insan üzerindeki etkisine göre birkaç farklı başlık altında toplanabilir. Düşünür ve araştırmacılar sıkıntı türleriyle ilgili farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Örneğin Bernstein, “Boredom and the Ready-Made Life” başlıklı makalesinde sıkıntıyı kaynaklarına göre “tepkisel” (responsive) ve “kronik” (chronic) olmak üzere ikiye ayırır (Bernstein, 1975: 315). Bernstein, tepkisel adı verilen birinci türden sıkıntının harici bir etken nedeniyle doğduğunu, yani öznenin dış dünya aracılığıyla maruz kaldığı bir durumdan kaynaklandığını belirtir ve tepkisel dediğimiz türden sıkıntılarda sıkıntıyı yaratan koşulların ortadan kalkmasıyla sıkıntının da kaybolacağını vurgular (Bernstein, 1975: 315). Ona göre, kronik adı verilen ikinci tür sıkıntı ortaya çıkmak için herhangi bir harici faktöre ihtiyaç duymaz ve tepkisel sıkıntı gibi durumun yarattığı rahatsızlıktan kaynaklanan “geçici bir duygu” değildir (Bernstein, 1975: 315). Kronik sıkıntı ona göre “psikopatolojik” bir durum ve “işsel fonksiyon bozukluğu”nun dışavurumudur (Bernstein, 1975: 315). Bu tanımlama Bernstein’in tarif ettiği kronik sıkıntının modern öznenin yaşadığı varoluşsal sıkıntı olduğunu düşündürür. Kronik sıkıntıda olduğu gibi varoluşsal sıkıntı da ortaya çıkmak için dışsal bir etkiye, olumsuz bir duruma, öznenin maruz kaldığı istenmeyen koşullara ihtiyaç duymaz.

Svendsen ise sıkıntı tiplerine ilişkin Martin Doehlemanın sınıflandırmasını tercih ettiğini belirterek dört farklı tipolojiden söz eder: “1. Durumsal sıkıntı 2. Doygunluk sıkıntısı 3. Varoluşsal sıkıntı 4. Yaratıcı sıkıntı” (Doehlemanın’dan akt. Svendsen, 2020: 51). Doehlemanın “durumsal” dediği tipten sıkıntı Bernstein’in “tepkisel” sıkıntısına denk düşer. Sıkıntı üreten belli bir durumun tesiriyle yaşanan duygu her iki sınıflandırmada da ortaktır. Bernstein’in “kronik”

sıkıntısı ise “varoluşsal” sıkıntıya denk düşer. Ancak Doehlemanın “doygunluk” sıkıntısı ve “yaratıcı” sıkıntı ile daha kapsayıcı bir tipoloji sunar.

Sözü edilen sıkıntı tiplerine eylemsizlik sıkıntısını ilave etmek gerekir. Fiziksel olarak veya zihnen meşgul olma hâli sıkıntıyı uzaklaştırır. Bedensel veya zihinsel eylemsizlik ise kaçınılmaz olarak beraberinde sıkıntıyı getirir. Arthur Schopenhauer, Aristoteles’in “Yaşam devinim içinde vardır” sözünü hatırlatarak “fiziksel yaşamımız”ın ve “içsel, zihinsel yaşamımız”ın daimi bir devinime ihtiyaç duyduğunu vurgular (2008: 154). Schopenhauer, insanların fiziksel ve zihinsel eylemsizlik anlarında “herhangi bir cisimle oynamalarını” bireyin daimi devinim ihtiyacıyla açıklar ve şu sözlerle devam eder: “Varoluşumuz esas olarak aralıksız bir varoluştur: Bu yüzden toptan bir eylemsizlik, korkunç bir can sıkıntısına yol açarak kısa süre sonra bize katlanılmaz gelir.” (2008: 154) Hapishane gibi kapalı mekânlarda geçirilen zamanlar veya inziva, esaret gibi gönüllü veya mecburi olarak toplumsallıktan izole yaşayan bireyler fiziksel devinim eksikliği nedeniyle sıkıntıya maruz kalabilirler. Diğer yandan Schopenhauer’a göre, entelektüel olarak yeterli doygunluğa veya yaşının gerektirdiği olgunluğa erişememiş bireyin zihinsel olarak kendini meşgul etmesi güç olduğu için sıkılması muhtemeldir. Schopenhauer’ın ifadesiyle “can sıkıntısı yalnızca, duyuşsal ve toplumsal hazlardan başkalarını tanımamış, zihinlerini zenginleştirmemiş ve güçlerini geliştirmemiş olanlar içindir.” (2008: 218)

Yukarıda söylenenlere ilaveten uyaran eksikliğine bağlı olarak kentlere göre hissedilen zamanın daha yavaş aktığı, kente göre değişim, dönüşüm ve devinimin çok daha az/yavaş olduğu, nüfusun azlığı ve kente nazaran homojen popülasyonu nedeniyle sınırlı toplumsallık imkânı sunan taşrayı ve onun yarattığı taşra sıkıntısını eklemek gerekir. Osman Özarlan, taşra sıkıntısından söz ederken nasıl olup da şaşmaz günlük rutinlerin mekânı olan kentlerin değil “geniş mekânların” ev sahibi olan “taşra”nın sıkıntı ile özdeşleştiği sorusunu sorar ve şöyle devam eder: “İllüzyon, sıkıntının mekânla ilgiliymiş gibi görünse de aslında zamanın akışıyla, zamanın akışının da mekân ile ilişkili olmasında yatmaktadır. Kentlerde gündelik hayatın yoğun temposu, beş tek atma, sinemaya-tiyatroya gitme, ya da durduk yere bir temaşa, bir sürpriz ortaya çıkma ihtimali, kentleri daha dinamik daha ritmik kılar.” (Özarlan, 2020: 98) Kendi toplumsallığıyla doğal bir denetim-gözetim mekânına dönüşmüş olan taşra yeni güne uyanırken yeni bir şeyle karşılaşma ihtimalinin az olduğunu bilenlerin mekânıdır. Eğlencenin erkekler için kahvede ve kadınlar için günlerde arandığı bir kamusalılıkta sıkıntı seçeneksizliğin rutine dönüşmesinden kaynaklanır.

2. Yaratıcı Bir Dürtü Olarak Sıkıntı ve Arzulanan Sıkıntının Şiire Yansımaları

Sıkıntı hâli her zaman eylemsizlik, arzunun ve yaşam enerjisinin kaybı anlamına gelmez; yeri geldiğinde sanatsal ve düşünsel faaliyetlerin bir katalizörü olarak görev alabilir. Kimileri tarafından yazarı, şairi veya düşünürü üretime sevk eden sıkıntı ve onun yarattığı huzursuzluk düşünsel üretim için bir ihtiyaç olarak konumlandırılır. Sanatsal üretim huzursuzluğu aşmanın bir yolu veya var olan sıkıntıyı paylaşırmanın aracı olarak görülebilir. Walter Benjamin sıkıntı ile sanatsal üretim arasındaki ilişkiyi uyku ve bedensel rahatlatma arasındaki ilişki aracılığıyla şöyle açıklar: “Uyku bedensel gevşemenin doruğuysa eğer, can sıkıntısı zihinsel gevşemenin doruğudur. Deneyim yumurtası üstünde kuluçkaya yatan bir hayal kuşudur can sıkıntısı.” (2006: 84)

Turgut Uyar’ın ilk baskısı 1962 yılında yapılan *Tütünler Islak* kitabında yer alan “Islaktı Tütünlerle Sülünler...” başlıklı şiiri, sıkıntı ve şiirsel üretim arasındaki ilişkiyi düşünmeye imkân verir. Şiirde (şiirin başlığı dâhil) “karanlık”, “soğuk”, “ıslak”, “halat”, “ıslak yatak”, “ıslak kedi”, “ölüm” gibi birbirleriyle ilintili negatif çağrışımlı kelimelerle huzursuz bir atmosfer inşa edilir.

Şiirsel öznenin yaşadığı, istenmeyen yansıtıldığı ilk bölümün ardından öznenin sıkıntısını sahiplendiği, dahası sıkıntının sürmesini arzu ettiği görülmektedir:

“Ey benim yengici sıkıntım!.. Uzun boylu ve ıslak atların
bilmem nerelerden kişnediği...
Sen yitme!..
Sen yitme!..
Büyük ıslantımı besle...
Sen yitme!..
Otlar gibi kal, sülünler gibi kal, ıslak donlar gibi kal!..
Sen kaldıkça!..
Bu karanlık bir şey. Ne iyi..” (2011: 211)

Şiirin ilk bölümü karanlık, huzursuz, rahatsız edici imgeler aracılığıyla kurulmuştur. Sıkıntı ifadesini şiirin ilk bölümünde bir benzetme kurmaya müsait ancak eksiltilelerle birlikte benzetmeden uzaklaştırılmış şu dizelerde görürüz: “Sıkıntım ıslak ambarlardan bozuk / teraziler ve tahıllar... andırır.” (2011: 210) Bu dizelerdeki söz konusu sıkıntıyı, şiirin ilerleyen bölümlerinde görülen duygu ve atmosfer kırılımını dikkate alarak negatif ruh hâli yaratan bir sıkıntı olarak tarif edebiliriz. “Ey benim yengici sıkıntım!...” ifadesiyle başlayan ve sıkıntıya pozitif anlamlar yüklenen, sıkıntının arzuya dönüştüğü bölümde ise sıkıntının niteliği değişmiştir. Özne burada söz konusu sıkıntıyı “Büyük ıslantımı besle... /Sen yitme!..” sözleriyle sahiplenir. Kalması, yerleşmesi ve ıslaklığı beslemesi istenen sıkıntı, huzursuzluk üreten ancak sahibinin onu yaratıcı enerjiye dönüştürdüğü türden bir sıkıntı olmalıdır. Şiirin anlatıcısı olan özne ile şairi özdeş olarak düşündüğümüzde bu dizeler huzursuzluğun ve dolayısıyla çoğaltılmak istenen sıkıntının poetik bir enerjiye sahip olduğunu düşündürür. Modern öznenin maruz kaldığı sıkıntıya neden olan modernite aynı zamanda “Turgut Uyar’ın huzursuzluğu”nun da kaynağıdır (Caner, 2006: 287-288).

Edip Cansever’in “Gökânâm” adlı şiirinin ikinci bölümünde boşalan bardaklara tekrar tekrar doldurulan “mavi ve uzun” bir sıkıntı görülür. “Sen sıkıntı mavi ve uzun / Boşalan bardakları bir daha bir daha doldurduğumuzun” (2013a: 494). Sıkıntının boşalan bardaklara tekrar doldurulması sıkıntının iradî olarak sürdürülmek istendiğini gösterir. Arzulanan bir sıkıntıdır burada söz konusu olan. Orhan Koçak sıkıntıdan alınan keyfi şu sözlerle dile getirir: “Ne var burada: en basit deyimle bir tadını çıkarma var. Şair de şiir de keyf alıyor sıkıntıdan[.]” (Koçak, 2020: 241) Ayrıca şiirde “mavi ve uzun” gibi sıkıntıyı niteleyen sözcükler olumlu çağrışım yapacak şekilde seçilmişlerdir. Koçak, seçilen bu sözcüklerde “büyülenme” ve “hayranlık” imalarının bulunduğu dikkat çeker (Koçak, 2020: 241) Dolayısıyla sıkıntıyı huzurla eş bir renk olan “mavi” ve süreğenliği simgeleyecek şekilde “uzun” sözcükleriyle nitelemek pozitif çağrışımlı, süreğen (kronik) ve varlığı arzulanan bir sıkıntının göstergesidir. Cansever’de sıkıntıya neden olan şey ise var olma hâlinin kendisidir. Dünyada olmak, var olmak, sıkılmak için yeterlidir. Var olmanın bizatihi yarattığı sıkıntı “Eylülün Sesiyle” şiirinde belirginleşir: “Bu dünyada yaşamak can sıkıcı bir şeydir baylar.” (2013b: 228). Edip Cansever’in Alev Ebüzziya’ya yazdığı bir mektupta şairin sıkıntısının poetikasına yansıdığı görülür. Yeri geldiğinde sanatsal üretimine kaynaklık eden sıkıntının nedeni ise dışsal etkenler değil, bizzat şairin varoluşudur: “Sıkıntılarımın hepsini ben çekecek değilim ya, biraz da okuyanlar çeksin. Sıkıntı, derken, özel sıkıntılarımın söz açmıyorum.. Dünyada oluşumun bir yansıması bu..” (Cansever, 2021: 160)

Cansever’in “Başka Ne Olan” başlıklı şiiri yukarıda sözü edilenlere benzer şekilde sıkıntıdan hoşnut olmaya, sıkıntıyla barışık olma hâline bir örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu şiirde

sıkıntıyı çok alışık olmadığımız bir sözcükle yan yana görürüz. Sıkıntının olduğu yerde kendisi görülemeyen “gülümseme” bu şiirde sıkıntının eşlikçisi olmuştur: “Aşkın tek ve beyaz bir gölgesi olan bardağı / Gülümseyen bir sıkıntı olan bir bardağı” (2013b: 390). “Gülümseyen bir sıkıntı” ifadesi sıkıntının özne tarafından pozitif alımlanışının göstergesidir.

3. Gündelik Sıkıntıdan İç Sıkıntısına

Modernitenin bir anlam krizi doğurduğu sıkça söylenir. İnsanın birey olma süreci ve modernitenin yarattığı paradigma değişimi yaşama, yaşamın anlamına ilişkin bir sorgulamayı beraberinde getirir. Svendsen, bir öznenin sıkılabilmesi için farkındalığa sahip olması, kendi üzerine düşünebilmesi gerektiğini vurgular. Kendinin farkında olmak ve kendi üzerine düşünmek ise ona göre “anlam talebi” doğurur. Svendsen, modern bireyde anlam talebi olmaksızın sıkıntının var olamayacağını şu sözlerle vurgular: “Sıkılmak için öznenin kendini az çok bir birey olarak kavrayabilmesi gerekir. O zaman dünyaya ve kendi öz kişiliğine ilişkin bir anlam talep eder. Bu anlam gereksinimi olmaksızın sıkıntı varolamazdı.” (Svendsen, 2020: 41).

Modernite yaşama ilişkin verili olan geleneksel anlamı yerinden ettiği için bireyin anlam dünyasında bir yarık oluşturur. Doğal olarak modern öznenin birey olarak yaşadığı iç sıkıntısına kaynaklık eden sıkıntı tipolojisi modernitenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece eski çağların geçici gündelik sıkıntıları ile modernitenin sıkıntısı etki ve nitelik bakımından birbirinden ayrılmıştır.

Oktay Rifat’ın şiirlerinde görülen sıkıntının kronolojik takibi, modern öncesi ve modern sıkıntının keskin farkı kadar olmasa bile, öznelerin yaşadığı sıkıntıların niteliksel dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir. 1946 yılında yayımlanan *Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler* kitabında yer alan “Şehitlik II” adlı şiirde ölü bir özne konuşturulur. Savaşın izlerinin görüldüğü, Polonyalı ölü askerin konuştuğu şiirde ölmüş küçük bir kızın yaşadığı iç sıkıntısıyla karşılaşırız: “Bir kızım vardı beş yaşında / Ölmüş şimdi beraberiz / İçi sıkılıyor burada” (Oktay Rifat, 2010: 38). Aynı kitapta yer alan Garip etkisindeki “Zurna” adlı şiirde yer alan özne ise “avare” biridir. “Tespah satıp”, “kâğıt” oynadığını söyleyen özne “sıkıntıya” gelemeyeceğini söylerken sözü edilen sıkıntı modern bireyin iç sıkıntısı değil keyfinden ve boş zamanından ödün vermek istemeyen şiirsel öznenin zorluğa gelemeyeceğinin bir ifadesidir: “Hem tespih satarım / Hem kâğıt oynarım / Hem de zurna dinlerim / Çalan olursa / Sıkıntıya gelemem / Avareyim avare” (2010: 56). “Başka Şehre Doğru” başlıklı şiirde avare bir başka özneye karşılaşılır. Bulunduğu yerde “park” ve “meyhane” gibi eğlence mekânlarının “avare olan ruha” çare olmadığını söyleyen özne “sıkıldığı için” başka bir şehre gitmesi gerektiğini söyler (2010: 61). Burada söz konusu sıkıntı büyük şehir özlemi ve eğlencesizliğin yarattığı bir nevi taşra sıkıntısıdır: “Ben kalabalığın adamıyım / Ömrüm büyük şehirde geçmeli / Eşim dostum sevdiğim / Cebimde param olmalı” (2010: 60). “Bir Otelin İki Odası” şiirinde ise otel odasında oda komşusunun sıkıldığını düşünen bir özne yer almaktadır (2010: 63). “Kardeş” adlı şiirde gündelik sıkıntılardan kurtulmak için evde koltuktan koltuğa dolaşan kimliği belirsiz hayalî bir kardeşin sıkıntısına tanık olunur: “Bütün koltuklara birden oturur / Dolaşır sıkıntıdan / Kendi odası bilir odamı / Suyumu içer kitaplarımı okur” (2010: 68). Görüldüğü gibi, Oktay Rifat’ın ilk kitabında öznelerin sıkıntısı gündelik sıkıntılardır. Dar ve kapalı mekânların yarattığı, eğlenceden mahrum küçük kentlerin veya taşranın ürettiği, boş zamanını nasıl değerlendireceğini bilmeyen küçük çocukların maruz kaldığı sıkıntılar, içsel faktörler nedeniyle ortaya çıkmış modern sıkıntılar değildir. Benzer şekilde, Ceyhan Atuf Kansu’nun “Can Sıkıntısı” başlıklı şiirinde de nedensiz can sıkıntısı içinde günü geçirmeye çalışan küçük bir çocuğun sıkıntısına tanık olunur. “Canım sıkılır benim / Bilemezsiniz neden?” (Kansu, 1969: 578) dizeleriyle başlayan şiirde sıkıntıyı ve bilinmeyen kaynağını ifade

eden ilk iki dize nakarat olarak tekrar edilir. Can sıkıntısından kurtulmak için yerden aldığı taşları “evin damına” fırlatan çocuğun amaçsız eylemi sıkıntıyı dağıtmak için kendine bir iş veya hareket üreten özneye bir örnektir: “Benim canım sıkılıyor / Canımın tüm taşlarıyla / Taşlıyorum toprak damı” (1969: 578).

Buna karşılık Oktay Rifat’ın son kitapları olan *Dilsiz ve Çıplak* ve *Koca Bir Yaz*’da sözü edilen sıkıntılar genellikle nedensiz, içsel ve yerleşiktir. “Yaz Koyuldukça” adlı şiirdeki sıkıntının pencereye sahip olması sıkıntıyı yerleşik bir yapı olarak düşünmemize olanak tanır: “Sıkıntının penceresi açık duruyor / görünene bakıyoruz bir çift / küpe karaltısından her uyanışta / sular açık duruyor musluk pirinci / gibi kan rengi ve sıcak” (Oktay Rifat, 2014: 407). Sıkıntıyı hem bir yapı hem de bireyin içinde var olan bir pencereye benzetmeye imkân veren bu dizeler modern öznenin yaşama bakışıyla sıkıntı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu gösterir. Sıkıntının penceresi ardından izlenecek manzara, sıkıntı tarafından dönüştürülmüş, nesnel alımlanması güç, çerçevesi çizilmiş, görülen üzerinde ruh hâli etkisinin belirgin olduğu bir manzaradır. Sıkıntı modern öznenin bakışı üzerinde belirleyici hâle gelmiştir. Dolayısıyla sıkıntının ardından seyredilen manzara öznenin dünya ile ilişkisinde ister istemez belirleyici olacaktır. “Basınç” adlı şiirde ise yine modern bir sıkıntıyla karşılaşılır. Bireyselleşmenin yükselişiyle beraber artan ve paylaşılamayan yalnızlık duygusu bireyler üzerinde bir basınç oluşturur. Bu basınç yalnızca eş, sevgili, arkadaş yokluğunda değil, duygusal birlikteliklerde veya kalabalıklar içinde de hissedilebilir. “Basınç” adlı şiirde bir arada bulunan fakat sıkıntılı ve yalnız bir çiftle karşılaşılır. Aynı evde birbirinden uzak çiftin yalnızlığı ve sıkıntısı mekânın alımlanışını dönüştürür, evi/odayı duygusal basınç yaratan dar ve kapalı bir mekân hâline getirir: “Yalnızlığın ucunda duruyor kadın / bir sıkıntıda gözleri adamın / kör bir ışık yanıyor odada / koskoca beş kat var üstlerinde / daha üstü dam daha üstü gök, / bastıkça kara suratlı tavan / daraldıkça daraldıkça duvarlar / kaldırıp başlarını bakıyorlar / ölçmek ister gibi yükün ağırlığını.” (Oktay Rifat, 2014: 570) Oktay Rifat’ın geç dönem şiirleri arasında sıkıntının geçici bir huzursuzluk ânı değil yerleşik bir imge olarak belirdiği bir diğer şiiri “Akşam Balığın Karnında Bekliyor” başlığını taşır. “Bir yağmurla çıkıyor rıhtımına / sıkıntının, büyük kayıkların / dönüşünü gözlüyordu, / akşam balığın karnında bekliyor.” (2014: 614) dizeleriyle beliren kalıcı sıkıntı hâli dış etkenlerin neden olduğu sıkıntılardan değildir. “Sıkıntı rıhtımı” ifadesi sıkıntının hem yerleşik bir ruh hâli hem de öznenin uğrak bir limanı olduğunu gösterir.

Gündelik sıkıntılarının aksine kronik sıkıntılar etkisinin niteliği bakımından kalıcıdır. Özneyi sürekli meşgul eden sıkıntı hâlinin kaynağının özne tarafından tespit edilmesi zordur. Ancak sıkıntıyla ilgili literatür varoluşsal/içsel sıkıntılarının modern öznelerde görüldüğünü ve moderniteye bağlı anlam krizi nedeniyle ortaya çıktığını göstermektedir (Svendsen, 2020: 28-42). Edip Cansever’in kendisinde ve şiirlerinde modernitenin yarattığı paradigma dönüşümünden kaynaklanan anlam krizi ve varoluşsal sıkıntı ile sıklıkla karşılaşılır. Öyle ki Cansever’in sıkıntıyı konu edinen veya şiirsel öznesinin sıkıntıya maruz kaldığı yirmiyi aşkın şiiri bulunur: “İkinci Üstü I”, “İkinci Üstü II”, “Çember (II)”, “Umutsuzlar Parkı (I), (VI)”, “Evli misiniz ya da Tunus Çok Mahremdir”, “Acı Bahriyeli”, “Tahtakale”, “Yılıkı”, “Şairin Kanı”, “Ne Gelir Elimizden İnsan Olmaktan Başka (I), (II)”, “Tragedyalar V (II), (III), (VI)”, “Dökümcü Niko ve Arkadaşları (III)”, “Yengeç”, “Gökânlam (I), (II), (III)”, “Eski Bir Takvim İçin Şiirler (II)”, “Bir Yitiştin Sonra (II)”, “Kuş Sürülerinden Bir Duvar”, “Sonrası Kalır” (Cansever 2013a). “Ben Ruhi Bey Nasılım”, “Eylülün Sesiyle”, “İnsan Hâli”, “Başka Ne Olan”, “Alışılmış Bir Vakit Tanımlaması”, “İlkyaz Şikâyetçileri / V Düşgillerden Bir Geçit Töreni / VIII Fotoğrafta Çıkmak”, (Cansever, 2013b).

Edip Cansever'in şiirlerinde olduğu gibi yaşantısında da sıkıntının önemli bir yeri vardır. Cansever, yaşadığı iç sıkıntısını “sahiplenmiş”, sıkıntıyı “kendilik bilincinde” bir “belirleyen” hâline getirmiş, sıkıntısı ile “barışık” yaşamış ve onu “şiirsel enerjiye” dönüştürebilmiş bir şairdir (Çetin, 2024: 99-112). Alâattin Karaca, “Cansever’in mizacını ve psikolojisini anlatabilecek, başlıca anahtar kelimeler sıkıntı ve yalnızlıktır.” der (Karaca 2024: 34). Cansever’in yaşamında yer edinen ve sahiplendiği kronik iç sıkıntısı şiirlerine de yansımıştır. Örneğin, “Ağaçgil”, “ilk yazgil”, “asyagil”, “düşgil” gibi akrabalık veya benzerleriyle türsel birliktelik ilişkisi kuran “-gil” eki ile türetilmiş birden çok sözcüğün var olduğu “Düşgillerden Bir Geçit Töreni” adlı şiirinde Cansever, kendini “sıkıntılıgillerden biri” olarak tanımlar: “Soruyorum kendime / Sıkıntılıgillerden biri olarak / Bu dünya kaç boğumlu” (2013b: 360). Burada “-gil” eki sayesinde sıkıntı hâli yalnızca şiirsel öznenin değil dünyada bulunuşuna bir anlam bulamayan, varlığını anlamlandıramayan, gündelik realiteyle çatışma yaşayan, doldurulamayan boş zamanın basıncını hisseden pek çok insanın maruz kaldığı ortak duygu durumu olarak karşımıza çıkar. Böylece sıkıldığı için köşesine çekilen, hayale sığınan özne ile kendisi gibi modern sıkıntının esiri olan diğer özneler arasında bir türdeşlik ilişkisi kurulur. Burada “sıkıntılıgil” yerine “sıkıntığıl” ifadesinin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Şiirdeki modern özne “sıkıntığıl” ifadesi ile kendisini sıkıntıya maruz kalmış biri değil, tıpkı Cansever gibi, sıkıntının kendisi olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla burada söz konusu modern sıkıntı dış dünyanın dayattığı değil bireyin iç dünyasının ürettiği bir ruh hâli olarak düşünülebilir. Ayrıca şiirde sıkça kullanılan “-gil” eki ile türetilmiş “düşgil”, “ilk yazgil”, “sıkıntığıl” gibi reel karşılığı olmayan türdeşlikler “imgesel örüntü”yü (Lewis, 2024: 77) ve “şiirsel hakikat”i inşa eden “izlenimin tutarlılığı”nı (2024: 78) sağlar. C. Day Lewis’in “imgesel örüntülerin, aslında kelimelerin çizdiği resimlerin tesadüfen bir araya gelip yarattığı kalıplar değil de gerçekten örüntü *olduklarını*” (2024: 77) dile getirmesine benzer şekilde “ağaçgil”, “asyagil”, “düşgil” gibi günlük konuşma ve yazı dilinde anlamsız görünen sözcüklerle yaratılan imgeler, söz konusu sıkıntı hâlini deneyimleyen kalabalık bir kitlenin varlığını belirten “sıkıntığıl” ifadesinin imgesel bütünlük açısından birer hazırlayıcısı niteliğindedir.

Sıkıntının somutlaştırıldığı şiir bununla sınırlı değildir. Cansever’in “Çember” adlı şiir dizisinin ikinci bölümünde “Düşgillerden Bir Geçit Töreni” şiirinde olduğu gibi sıkıntının ruh hâli olmaktan çıkarak varlık kazandığı görülür. Şiirsel özne yerleşik sıkıntısının kendisine ev sahipliği yaptığını “Ben omuzlarımı alıp sıkıntıya giderim” (2013a: 146) dizeleriyle dile getirir. Sıkıntı bir duygu veya ruh hâli olmaktan çıkarak mekân hüviyeti kazanır. O kaçılacak bir şey değil, varılacak bir yerdir. Negatif çağrışımlarından uzaklaşarak bir arzuya dönüşür. “Yılkı” adlı şiirde de özne “Düşgillerden Bir Geçit Töreni” şiirinde olduğu gibi bizzat sıkıntın kendisine dönüşmüştür: “Ben burada bir sıkıntıyım, atımdan iniyorum” (2013a: 230). Görüldüğü gibi Cansever’in şiirlerinde, sıkıntı özelinde, şiir içi tutarlılığın yanı sıra şiirler arası bir örüntü söz konusudur. Söz gelimi “Düşgillerden Bir Geçit Töreni” şiirinde “sıkıntığıl” imgesiyle sıkılan bir insan türünün varlığı ilan edilirken, “Yılkı” adlı şiirde sıkılan insan türünden biri olan, kendisinin bizzat sıkıntı olduğunu öne süren bir başka özne ile karşılaşılır. Cansever’in ve şiirlerindeki öznelerin bir “sıkıntığıl” olarak yaşadıkları kronik iç sıkıntıları durumsal değil, içsel sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden sıkılan özneler zaman zaman sıkıntılı olmaktan bir adım öteye giderek sıkıntının kendisine dönüşürler. Dolayısıyla varlığı sıkıntıyla bütünlük ve sıkıntı aracılığıyla tanımlanan öznenin sahip olduğu sıkıntı ortadan kaldırılamaz: “Öyle bir sıkıntı ki ölümle kımıldamaz.” (2013a: 233). Benliği tanımlayan, kimi zaman varlığı somutlaştırılan, kitlesel olarak deneyimlenen sıkıntı doğal olarak modern bireylerin yaşamlarında önemli bir rol oynar. “Tragedyalar V” şiirinin ikinci bölümünde yer alan “Dünya bir sıkıntının yönetiminde ve

uzun / Herkes biraz içiyor” (2013a: 320) dizeleri bu durumu açıkça ortaya koyar. Burada sıkıntının varlık ve güç kazandığı görülür. Sıkıntı artık tikel olarak bireylerin yaşamlarında değil insanlığın ortak deneyiminde “yönetici” olarak belirleyicidir. Tekil sıkıntı deneyimleri insanlık için tümel bir maruziyete dönüşür. Yeryüzünde sıkıntıdan kaçış yoktur. Öyle ki aynı şiir dizisinin üçüncü bölümünde bir başka şekilde somutlaştırılan sıkıntı bile sıkılmakta gibidir: “Sıkıntı kımıldardı: saat kaç? / Yörünge bozulurdu” (2013a: 323).

Sıkıntı her şey olması gerektiği gibi olduğunda, mutluluk için gerekli şartlar mevcutken, dıştan bakışla huzurlu gibi görünen anlarda dahi sebepsiz belirebilir. Örneğin, Cansever’in “İkinci Üstü (I)” şiirinde sıkıntı güzel bir yaz gününde, her şeyin huzurlu ve yerli yerinde olduğu bir anda çıkıp gelir. Mevsimlerden yazdır. Sıcak bir bahar ikindisidir. “Vanilya kokulu dondurmacı” sokakta gezer. Şairin söylediği gibi her şey yolunda ve olması gerektiği gibidir. Ancak eski zamanları hatırlamanın yarattığı nostalji duygusuyla güzel olan her şey sıkıntı ile yer değiştirir: “İşte taze ikinci güneşim. / Pencereerde küçük sarışınlar, / Herşey iyi, herşey sade / Anlıyamıyorum şu iç sıkıntımı. / Yaşamak dersen yaşamak, / Sarhoşluğum sarhoşluk. / Ah! Hatırlamak olmasa eski günleri.” (2013a: 36) Cansever’in sıkılan öznelerinin kronik ve içsel sıkıntılara sahip olduğunu “Eski Bir Takvim İçin Şiirler” adlı şiire bakarak söyleyebiliriz. Şiirde varlık kazanmış, kurbanını takip eden, kuşatan, onu mahkûm etmeye muktedir bir sıkıntıyla karşılaşılır. Şiirde özne gövdesinden daha büyük ve onunla şavaştan mağlup çıkacağı baştan belli olan sıkıntıyla yüzleşmekten kaçınmaktadır: “Gövdemden daha büyük ve akşama doğru / Görünmekte olan bir sıkıntı var / Dönüp arkama bakamam” (2013a: 484).

Sıkıntı, Cansever örneğinde olduğu gibi her zaman içsel nedenlerden kaynaklanmaz. Modernitenin yarattığı anlam sorunlarının yanı sıra yalnızlık, ölüm korkusu, yaşanan veya tanık olunan yoksulluk sıkıntıyı doğuran diğer etkenler arasında yer alır. Bireyin ruh hâline yalnızca maruz kaldığı şeyler etki etmez. Etrafta olup bitenler, toplumsal koşullar, aile, akraba, arkadaş grubu gibi bağlı olduğu toplumsal birimlerin içinde olduğu şartlar da öznelerin ruh hâllerinin şekillenmesinde etkilidir. Yelpazeyi biraz daha genişleterek ülkelerin vatandaşlarına sağladığı sosyal ve ekonomik koşulların toplumsal ruh hâlleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ahmet Erhan’ın “Sıkıntı” adını taşıyan şiiri sözü edilen toplumsallığın öznenin ruh hâli üzerindeki etkisini gösterir. Şiirin ilk bölümünde ölümün “kanıksandığı”, acıların yaşandığı bir toplumsal atmosferden bunalmış öznenin sıkıntıdan kaçışı arzuladığı görülmektedir: “Yarın bir bilet almalıyım / Nereye olursa olsun diyerek / (...) / Kendimi ölümün olmadığı / Bir dünyada bulmalıyım / Yoksulluğumu, tedirginliğimi / Boynumdan bir kement / gibi çıkarmalıyım.” (Erhan, 1979: 303) Burada söz konusu sıkıntı Cansever örneğinde olduğu gibi içsel kaynaklı değildir. Sıkıntı gündelik olumsuz deneyimlerin, ölümün, yoksulluğun yarattığı ruh hâli olarak belirir. Arzulanan değil kaçılan, gelmesi değil gitmesi beklenen bir durumdur. Ancak yine de negatif ruh hâli olarak var olan bu durum şiire dönüştürülebilmiştir. Sanatın teselli edici, iyileştirici etkisi düşünüldüğünde bu bağlamda Asuman Susam’ın “Sıkıntıdan kaçmak için de sıkıntıyı anlamak, onu def etmek için de çoğumuzun sığınağı sanat-edebiyat olmuştur.” (2020: 288) sözleri sıkıntı ve sanat üretimi arasındaki ilişkiyi açıklayıcıdır.

Görüldüğü gibi Erhan’ın negatif deneyime, Cansever’in ise arzuya dönüşen sıkıntısı köken ve etki bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Birinde dışsal olan sıkıntı diğerinde içseldir. Ancak burada, Cansever örneğinde olduğu gibi, şiirlerde görülen içsel sıkıntıların daimî olarak arzulanan, sanatsal üretime kaynaklık eden veya pozitif çağrışımlı bir sıkıntı olduğu yanlıgısına düşmemek gerekir. Örneğin, Mehmet Turan Yazar’ın *Türk Dili* dergisinde yayımlanan “Sıkıntı” adlı şiirinde şiirsel öznenin yaşadığı iç sıkıntısı Cansever’in söz ettiği içsel sıkıntıdan oldukça

farklıdır. Burada söz konusu sıkıntı ruhsal bir yük yaratır. Şiirin ilk bölümünde sebebi açıklanmayan iç sıkıntısına maruz kalan öznenin sıkıntısından kurtulmak için dua niteliğinde yakarışı görülür: “İçim içime dar gibi; / Tanrım ırgala gökleri, / Duldasına sığındığım / Düşüngülü söğütlerin / Dalını ırgalar gibi” (Yarar, 1952: 629). Öznenin sıkıntısına ne bir ortak ne de bir çare vardır. Hâliyle tekil bir deneyim söz konusudur. Sıkıntının basıncı altında bunalmış özne sıkıntıdan kurtulmak için kendi sonunu getirecek bir çözüme bile razıdır: “Sıkıntılar küme küme; / Ne sen ortaksın yüküme, / Ne de kullarından biri. / Haydi ırgala gökleri, / Yıkılıversin üstüme.” (1952: 629). Kurtulmak için ölümün göze alındığı bu hâl gündelik değil kronik bir iç sıkıntısıdır. Arzulamaz aksine ölüm pahasına ortadan kaldırılmak istenir.

Anlam krizi ve yalnızlığın insan üzerinde yarattığı sıkıntı şiirlerde ifade edilirken “ölüm” bazen sıkıntıya son verecek nihai bir çare bazen ise sıkıntının basıncını bildiren bir imge olarak ortaya çıkar. Mehmet Turan Yarar’ın “Sıkıntı” şiirinde ölüm sıkıntıdan bir kurtuluş yoludur. Halit Fahri Ozansoy’un “Can Sıkıntısı” başlıklı şiirinde ise sıkıntının yoğunluğunu bildirmek için sıklıkla kullanılan “can sıkıntısından ölmek” ifadesiyle karşılaşılmaktadır: “Nihayet bir gün ölürken, / Aşktan, açlıktan değil, / Can sıkıntısından öl!” (1956: 610). Sıkıntıdan kurtulmak için ölmeyi göze alan öznenin sıkıntı ve ölüm arasında kurduğu ilişkide sıkıntının negatif değeri ölümden fazladır. O yüzden ölüm sıkıntıdan kurtulmak için araçsallaştırılır. “Can sıkıntısından ölmek” ifadesinde ise ölümün negatif anlam alanı sıkıntının yarattığı huzursuzluğu anlamsal olarak pekiştirmek için bir araç olarak kullanılır. İfadenin benzer bir kullanımı Can Yücel’in “can çıkıyor cansıkıntısından” dizelerinde görülür (1998: 60).

Sıkıntı pek çok farklı kelimeyle birlikte imge oluşturulacak şekilde kullanılmaya müsaittir. Cumhuriyet sonrası modern Türk şiirinde imgenin yaygınlaşması ile birlikte sıkıntının çağrışım alanının dönüştüğü görülür. Şiir dilinde kullanımı arttıkça sıkıntı bazen bir imgeye bazen ise olumsuz durum niteleyenine dönüşür. Söz gelimi, İlhan Berk’in 1962 yılında yayımlanan *Mısırkalyoniğne* kitabında yer alan “Pavurya” adlı şiirinde görülen sıkıntı öznenin hristiyanlığını niteleyen sıfat ve imge oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkar: “Çıplak, sıkıntılı bir hristiyanlığı çıplaklığımız.” (Berk, 2003: 296). Negatif iki kavramı bir inançla birleştiren İlhan Berk’in sıkıntı ile yarattığı imge olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Ancak kendisinin sıkıntı ile ilişkisi yarattığı imgede olduğu gibi olumsuz değildir.

Edip Cansever’in varoluş ve sıkıntı arasında kurduğu ilişkiye benzer bir ilişki İlhan Berk’in yaşamında ve sanatsal üretiminde görülür. İlhan Berk, Edip Cansever gibi (Çetin, 2024: 99-112) sıkıntıyı varlığının bir parçası ve yaratıcı gücün tetikleyicisi olarak görmektedir. Cüneyt Ayrıl ile yaptığı bir söyleşide sıkıntıdan söz ederken İlhan Berk, kronik sıkıntı sahibi olduğunu ve sıkıntının kendisi için bir “sığınak” niteliği taşıdığını ifade eder: “Kendimi yeryüzünün en sıkıntılı insanlarından biri diye düşünürüm. (...) Ben böyle yaratılmışım. Sıkıntımı en insan yönüm olarak görenim de. Onsuz sanki kendimi doğrulayamam. Nice yaşamlar beni değiştirmede. Bu dünyada hep, ama hep sıkıntıma sığındım sonunda.” (Berk, 2022: 32) İlhan Berk için sıkıntı, söyleşide belirttiği gibi hem bir “sığınak” yani korunaklı alan, hem de varoluşu “doğrulama” yöntemidir. Sıkıntı ile varoluş arasında kurduğu zorunlu ilişki, modern öznenin varoluşun doğal bir sonucu olarak, doğrudan doğruya var olduğu için sıkıntıya maruz kaldığını göstermektedir. İlhan Berk için sıkıntı sanatsal üretim için bir gereksinimdir. *Hürriyet Gösteri*’de yayımlanan söyleşisinde sanatsal üretiminin muhtemel kaynağının sıkıntı olduğunu “Kim bilir, belki de, bu dünyayı çok sıkıcı buluyorum, onun için yazıyorum” sözleriyle vurgulamaktadır (2022: 33). İlhan Berk’in sahip çıkmak istediği iki şey yalnızlığı ve sıkıntısıdır. Paris seyahati sırasında günlüğüne yazdığı şu satırlar tıpkı Cansever gibi (Çetin 2024: 99-112) onun da sıkıntıyı varlığının bir parçası olarak

gördüğünü, dahası sıkıntısına sahip çıkararak onu sürekli kılmak istediğini gösterir: “Paris, en insani yönümü, sıkıntımı, yalnızlığımı elimden aldı” (2022: 97). Sanatsal üretim ile sıkıntı arasındaki doğrudan ilişkinin açıkça görüldüğü bir başka örnekle 1988 yılında *Yeni Düşün*’de yayımlanan İlhan Berk söyleşisinde karşılaşılr. Daimi bir sıkıntının kurbanı olduğunu söyleyen İlhan Berk, sıkıntının onu “kendi cehennemine” hapsedtiğini söyler. Onun için “cehennem” ise yazmaktır (Berk 2022: 107). Dolayısıyla bir bela olarak gördüğü yazma uğraşına onu sevk eden temel itkinin sıkıntı olduğu söylenebilir: “Evet, gerçekten çok sıkıntılı, sıkılan bir adamım. Bilenler bilir, hiçbir yerde uzun süre kalamam. Gördüğüm kentleri yeniden görmek ilgilendirmez beni mesela. Çok çabuk eskirler. Bu sıkıntı da beni kendi cehennemime kapatıyor tabii. Öylece de yazmak dışında bir dünya tanımamaya başlıyorum.” (Berk, 2022: 131)

İlhan Berk’in “Sıkıntı” başlığını taşıyan iki şiiri vardır. 1975 yılında yayımlanan *Taşbaskısı* kitabında yer alan iki dizelik “Sıkıntı” adlı şiirinde sıkıntı çiçekleri sulayan bir kadının sulama eylemine gerekçe olarak sunulur. Zira sıkıntı kimi zaman öznenin mevcut konumundan duyduğu rahatsızlık veya hareketsizliğin bir yansıması olarak ortaya çıkabilmektedir: “Çiçekleri suluyor bir kadın / Demek ki ne kadar sıkılmış.” (2003: 403) *Avluya Düşen Gölge* kitabında yer alan ve “Sıkıntı” adını taşıyan bir diğer şiiri ise her biri birer kelimedenden oluşan dört kırık dizeden meydana gelir: “Canım / sıkılıyor / dedi / ot” (2003: 1084) Şiirin birer sözcükten oluşan mısralardan oluşması ve kırık dize istifi, şiirin okunması sırasında okura sıkıntıyı hissettirir. Her bir sözcükten diğerine geçerken başlayan yeni dize, sıkıntının zamanın algılanmasına etki ederek hissedilen zamanın akışını yavaşlattığı gibi, okuma hızını yavaşlatır. Alıntılanan şiirde sıkıntının otun payına düşmesi ise dikkat çekicidir. Çünkü “Dün Dağlarda Dolaştım Evde Yoktum” şiirinde Berk, sıkılmak için bilince ihtiyaç duyulduğunu vurgulamak için otların canının sıkılmayacağını söylemektedir: “Ne diyordum, dünyanın düşünceleri yoktur / Otların canı sıkılmaz.” (2003:1002) Hareketsizliğin, bir yere bağlı/bağımlı olmanın, irade sahibi olamamanın yarattığı sıkıntı, duyguyu deneyimlemesi mümkün olmayan otun sıkılmasıyla vurgulanmak istenmiş gibidir.

İlhan Berk’in şiirlerinde sıkılan yalnızca bireyler değildir. Sıkıntı bir sis gibi tüm varlığın üstüne çöker. Öyle ki, “Kalan Kovanın Eski Zaman Yalnızlık Baladı” adlı şiirinde “Şimdi cumaları Allah baba sıkılmadan nasıl yapar bilmem / Ben patlıyorum cumaları bir buçuklara doğru.” (2003: 231) dizeleriyle sıkıntıdan kaçışın imkânsızlığı dile getirilir. Modern hayatı kuşatan sıkıntıdan kurtulmanın imkânsızlığı benzer şekilde Özdemir Asaf’ın “Burada can sıkıntısı, can sıkıntısı orada / Yıllar var uçuyorum dönüyorum havada.” (2016: 428) dizelerinde görülmektedir.

Anlaşılması güç veya halli mümkün olmayan durumlar sıkıntının bir başka nedeni olarak gösterilebilir. Örneğin, Rıfat Ilgaz’ın “Manasını Kaybeden Sır” başlıklı şiirinde bir “düğümünden” kaynaklanan sıkıntı görülmektedir. Bir sırrın varlığının ifade edildiği şiirde sıkıntıya hiçbir şeyin çare olamadığı belirtilmektedir: “Bir şarkı hâlinde sükûnu bekleyen kıyı / Versin nasibini akşamlar içinde ruha. / Yok bir şikâyetim, fakat ne renk ne rayiha / Dindirmiyor bu düğümünden gelen sıkıntıyı.” (2004: 15) *Çığır*’da 1938 yılında yayımlanan şiirde söz konusu sıkıntının kaynağı çözülemeyen/anlaşılamayan bir sorunun varlığı olarak düşünülebilir. Şiire adını da veren manasını kaybeden sırrın ne olduğu ise şiirde belirtilmez. Renkler, kokular ve sakin bir akşam manzarası karşısında hissizleşme hâli düğüme dönüşmüş çözümsüz iç sıkıntısının yarattığı bunalımın sonucudur. Sıkıntı, özneyi güzellikler ve olumlu ruh hâline kaynaklık edebilecek deneyimler karşısında hissizleştirir. Cioran kendisinin yaşadığı temel sıkıntıdan söz ederken “Kendi evinizde veya başkasının evinde, ya da güzel bir manzaranın karşısında, az ya da çok aniden her şeyin içi ve anlamı boşalıyor. İçte ve dışta boşluk” (2016: 23) der. Şiirde Cioran’ın söz ettiği ilgisizlik ve hissizlik hâlinin şiirsel öznedeki yansıması görülür. Renkler ve manzara özne

üzerinde etkisini yitirmiş, anlamını kaybetmiştir. Sıkıntı her şeyin içini boşaltan bir sıfır çarpana, yutan elemana dönüşmüştür.

Modern bireyin deneyimlediği sıkıntı çoğu zaman dış etkenlerden bağımsız ve kronik diyebileceğimiz türden bir iç sıkıntısıdır. Gündelik sıkıntıya çare olabilen günlük oyalanmalar iç sıkıntısından kurtulmak için çözüm değildir. İç sıkıntısının kaynağı olarak bazen mekân, bazen bir an, bazen hava durumu bazen ise bir mevsim gösterilebilir. Ancak incelenen şiirlerden de görülebileceği gibi sıkıntıya maruz kalan öznenin bulunduğu mekân, yaşadığı an veya içinde olduğu mevsim değişse bile bireyin sıkıntıyla arasındaki ilişkinin değişmediği görülür. İç sıkıntısının zamandan, mekândan ve dış koşullardan bağımsız olmasıyla ilgili bu duruma örnek olarak Cahit Külebi'nin şiirlerinde sıkılan öznel örnek gösterilebilir. Külebi'nin "Paris" adlı şiirinde şarkı söyleyen bir kadını dinleyen müşterilerin vefasızlıkla ilgili bir şarkı dinlerken içinin sıkıldığı görülmektedir: "İçti sıkılır müşterilerin / Yine de hepsi kadını dinler, / Vefasızlık üstüne bir şarkı / Olur mu kalkıp gitsinler." (1998: 127) Sıkıntıya çare olması gerektiği düşünülen eğlence mekânlarında bireylerin hissettiği sıkıntılar eğlence endüstrisinin iç sıkıntısına çözüm olmadığını göstermektedir.

Benzer şekilde dış şartların herhangi bir etkisi olmadan sebepsiz var olan bir başka sıkıntıyla Külebi'nin "İlkbahar Geldi" şiirinde karşılaşılır: "Niçin ilkbahar akşamları / İnsanın canı sıkılır, / Vapura, trene binmeden / Özlerim niçin uzakları?" (1998: 37) İlkbahar akşamlarının can sıkıntısı kaynağı olarak gösterilmesi alışıldık bir durum değildir. Sıkıntı genellikle kış mevsimiyle ilişkilendirilir. İlkbahar akşamında yaşanan can sıkıntısı ve uzaklara duyulan özlem bir tür melankoliye benzer. Kaynağı anlaşılamayan bu hüznün nedeni Cioran'a göre can sıkıntısıdır. Ona göre "Melankoli bir tür inceltmiş can sıkıntısıdır, bu dünyaya ait olunmadığı duygusudur." (Cioran, 2016: 88) Yukarıda sözü edilen sebepsiz sıkıntının bir benzeriyle Külebi'nin "Yaz Yorumu" başlıklı şiirinde karşılaşılır. "İlkbahar Geldi" şiirinde olduğu gibi burada da sıkıntının kaynağının açıklanmadığı görülür. Üstelik ilkbahar örneğinde olduğu gibi mevsimsel olarak sıkıntıyla bağdaştırılamayacak olan yaz mevsimi şiirin vaka zamanıdır. Şiirin ilk üç dördünlüğünde göklerin "mavilikten yırtılacak" kadar berrak, kızların her zamankinden "daha da güzel" olduğu, dağlarda "gelinciklerin" açtığı, gökyüzünde "beyaz kuşlar"ın uçtuğu bir yaz portresi sunulmaktadır (1998: 159). Ancak tüm bu güzelliklere sahip yaz mevsiminin ve dış etkenlerin öznenin sıkıntısına çare olmadığı görülmektedir. Güzelliklerinin anlamını yitirdiği veya öznenin duygu durumunu düzeltmediği hâllerde sıkıntı genellikle iç basınçtan kaynaklanır: "Bu yaz da havalar sıcak / Yine de akşamlar olacak, / Yine canım çok sıkılacak, / Dost dostu unutacak," (1998: 159)

Sıkıntı karşısında tüm çözüm denemelerinin başarısızlıkla sonuçlandığı bir diğer şiir Orhan Veli'ye aittir. "Misafir" başlıklı şiirde "akşama kadar" sıkılan öznenin sıkıntıdan kurtulmak için başvurduğu çarelere tanık oluruz. Sigara içmenin, yazı yazmanın, keman çalmanın, tavla oynayanları izlemenin, şarkı söylemenin, kısacası günlük oyalanmaların sıkıntıya çözüm olmadığını öğrendiğimiz şiirde öznenin maruz kaldığı şeyin iç sıkıntısı olduğu anlaşılmaktadır:

"Dün fena sıkıldım akşama kadar;
İki paket cigara bana mısın demedi;
Yazı yazacak oldum, sarmadı;
Keman çaldım ömrümde ilk defa;
Dolaştım,
Tavla oynayanları seyrettim,
Bir şarkıyı başka makamla söyledim;

Sinek tuttum, bir kibrit kutusu;
Allah kahretsin, en sonunda,
Kalktım, buraya geldim.” (Orhan Veli, 2012: 79)

Ayrıca burada söz konusu sıkıntının sahiplenilen bir sıkıntı olmasa bile şiirsel üretime dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. Orhan Veli, Edip Cansever ve İlhan Berk gibi sıkıntıyı bilinçli olarak poetik bir itkiye dönüştürmüş değildir. Sözü edilen şairlerin aksine onun poetikasında sıkıntının doğrudan bir yeri bulunmaz. Ancak bilinçli olarak üretime yönlendirilmiş olmasa bile, sıkıntının sanatsal üretim üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri bulunur. Cioran “Bilinci canlandıran, yaratan huzursuzluklarımızdır[.]” (Cioran, 2017: 25) der. Modern bireyin huzursuzluğunun kaynaklarından birinin sıkıntı olduğu düşünüldüğünde, zihinsel bir faaliyet olan sanatsal üretiminin kökeninde yer alan itkilerden birinin sıkıntı olduğu söylenebilir.

Huzursuzluk yaratan modern sıkıntı uzak geçmişin sıkıntılarından süregelen olma niteliğiyle ayrılır. Sıkıntının kronikleşmesi onu bir duygu olmaktan çıkararak ruh hâline dönüştürür. Svendsen’in belirttiği gibi “Ruh hali daha geneldir ve bir bütün olarak dünyaya ilişkindir. Buna mukabil duygular genelde bir ya da daha fazla yönelimsel nesneye sahiptir. Sıklıkla, bir ruh hali bir duygudan daha uzun sürer.” (2021: 54) Söz konusu ayırmadan hareketle, modern şiirlerde karşılaşılan sıkıntıların genellikle ruh hâline dönüşecek kadar kronikleştiği söylenebilir. Örneğin, Ahmet Muhip Dıranas’ın “Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısı” adlı şiiri hem tekdüze bir yaşamın getirdiği sıkıntıdan hem de modern öznenin varoluşunun doğal sonucu olarak değerlendirebileceğimiz kronik can sıkıntısından izler taşır. İki dördlükten oluşan şiirin ilk dördlüğünde mekân ve zaman değişikliğinin çare olmadığı kronik iç sıkıntısının belirtileri görülmektedir: “Bir bıçak saplı durur göğsünde, / Hangi su tasına uzansan boş; / Hangi pencereye koşarsan koş / Aynı siyah güneş gökyüzünde.” (Dıranas, 2023: 110) Şiirde özne sıkıntıyı kabullenmekten ziyade ondan kurtulmak istemektedir. Ancak genellikle iç sıkıntısını ortaya çıkaran koşullar dış etkenlere bağlı olmadığı için yer değiştirmeler ve günlük oyalanmalar sıkıntıya çare olmaz. Şiirde öznenin kendisini huzursuz ve rahatsız eden sıkıntıdan kurtulmak için harekete geçtiği görülse bile sorunu çözüme kavuşturması beklenen her hamle hayal kırıklığı yaratır. Pencere boş yani arzular yanıtsız, özne muhatapsızdır. Kararmış gökyüzü imgesi hem karanlığı hem de ruhsal basıncı ile öznenin ruh hâlini yansıtmaktadır. Şiirin ikinci dördlüğü sıkıntının kaynağının bitmez tükenmez gündelik rutinleriyle yaşamın kendisi olduğunu ve aynı zamanda sıkıntıdan kurtulmak için çabalayan öznenin uğraşlarının daima sonuçsuz kaldığını gösterecek şekilde iki türlü değerlendirmeye olanak tanır: “Aynı siyah güneş, aynı siyah, / Aynı susayış, aynı koşuş, aynı... / Of... hep aynı şey, aynı şey, aynı şey, / Aynı, aynı, aynı, aynı, aynı...” (Dıranas, 2023: 110) Son iki dizede tekrar eden sözcük ve sözcük öbekleri hem sıkıntıyı doğuran gündelik rutinleri hem de sıkıntıdan kurtulmak için uğraşan modern öznenin sonuçsuz ve beyhude çabalarının yarattığı hayal kırıklığını sezdirmektedir. Rita Felski, “modern” olmanın “hız”ın, “adrenalin”in ve “zamansal kopuşun sarsıntılarına bağımlı” olmanın “şok-kolik” olmak anlamına geldiğini belirtir (2016: 150). Ona göre, kent hayatının yoğun, karmaşık ve sürekli uyarılarına maruz kalan modern bireyler “heyecan patlamaları, sarsıntılar ve beklenmedik değişimlerin peşinden hevesle koşarak” (2016: 150) şok etkisi yaratacak uyarılara gönüllü ve sürekli olarak maruz kalırlar (2016: 150). Rita Felski, modernizmin yarattığı “şokun cazibesini” ise “ister üretim bandının tahammül edilmez monotonluğu, isterse yarı-metafizik bir illetin zorlama melankolisi olsun, insanı sarıp sarmalayan o sıkıntı hissine” bağlar (2016: 150). Bu bağlamda Dıranas’ın sözü edilen şiirinde monotonluktan sıkılmış uyaransız öznenin uyarıcı ve şok arayışında olduğu söylenebilir.

4. Pazar Sıkıntısı

Boşluktan kaynaklanan gündelik sıkıntıyla boşluğun yarattığı iç sıkıntısı bazen iç içe geçer. Modern hayatın temposunun bir süreliğine askıya alındığı, hane halkının birbiriyle ve kendisiyle yüzleşmek zorunda kaldığı, çoğu zaman ev içinde geçirilerek bir sonraki iş/okul gününün beklendiği, bu nedenle boş zamanın mutluluğundan ziyade ertesi gün yaşanacak meşguliyetin yarattığı basıncın duyumsandığı pazar günleri sıkıntının bir başka kaynağıdır. Pazar sıkıntısı tatilin yarattığı boş zaman ile ertesi gün kaygısının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir apati hâlidir. Nurdan Gürbilek, “pazar öğledensonralarını” bir sıkıntı kaynağına dönüştüren şeyin karşılığı olmayan beklenti hâli olduğunu vurgular: “Nedir pazar öğledensonralarını çocuk için katlanılması zor bir sıkıntının sahnesi kılan? Psikanalitik bakış çocuğun sıkıntısını ‘bir şeylerin başlatıldığı ancak hiçbir şeyin gerçekleşmediği o donuk beklenti durumu’yla açıklar.” (Gürbilek, 2014: 69) Tatil olan pazar günleri boş zaman eğlencesi için zamansal bir imkân yaratır. Ertesi gün kaygısı, yitirilen serbest zamanın hüznü veya evde geçirilen boş gün ise pazarın bir tatil olduğunu unutturarak onu bir bekleme odasına dönüştürür. Bekleme odasının kimseye ait olmayan bir alan olduğu gibi pazar günü de ruh hâli bakımından ne tatile ne de iş gününe benzer.

Pazar sıkıntısından söz ederken sıkıntı kaynaklarının arasına aile içi ilişkileri ve ev içi yalnızlığı ilave etmek gerekir. Aile fertlerinin hem bir arada hem kendi dünyalarında birbirinden uzak geçirdiği anlar kalabalık içinde yalnız olma hâlinin yarattığı sıkıntıyı tetikleyebilir. Gürbilek bu durumu “Bizde en çok sıkıntı uyandıran anlar yalnız olduğumuz anlardan çok, başkalarının yanında kendimizi yalnız hissettiğimiz anlar değil mi?” (Gürbilek, 2014: 70) sözleriyle belirginleştirir. Gürbilek çocukların ev içinde yaşadığı iç sıkıntısının ne zaman başladığı sorusuna cevap ararken evin “sığınak” olmasının yanında dışarıyla kurulacak ilişkide bir “engel”e dönüştüğü o geçiş anına işaret eder:

“Her çocuk er geç aynı şeyi yaşar: Bir zaman gelir, onun için ev olmaktan çıkar ev. Ne erken çocuklukta olduğu gibi keşfedilecek bir dıştır artık, ne de dış dünyaya karşı sığınılacak bir iç. Tam olarak ne zaman yaşarsınız bunu: Evin dışarıya karşı bir sığınak olduğu kadar bir engel de olduğunu fark ettiğimiz an mı? Evin geçici, ana babamızın güçsüz, ölümlü olduğunu sezdiğimiz an mı? Yoksa evin bize bir iç dünya bağışlarken aynı zamanda büyük bir iç sıkıntısı da verdiğini, bir iç dünyası olmanın bedelinin bu iç sıkıntısı olduğunu fark ettiğimiz an mı?” (2014: 63)

Behçet Necatigil’in “Boşluk” adlı şiiri pazar sıkıntısı ve Nurdan Gürbilek’in sözünü ettiği erginleşme hâliyle beraber gelen ev içi sıkıntının görüldüğü bir örnektir. Şiirin öznesi bir “pazar” günü “kuytu” bir sokaktan geçmektedir. Geçtiği sokakta, pencerede “eli alınna dayalı” ve “içi sıkılan” bir kıza tesadüf eder. Pencereden “sokaktan geçenleri” izleyen, “bezgin”, “yorgun” ve “yalnız” olduğu söylenen bu kız pazar günleri hep bu sıkıntıyı yaşamaktadır:

Boşluk

Bu kuytu sokaktan geçmek
Nerden aklıma geldi
Günlerden pazardı
Güzel günlerden biri.

Pencerede oturan kız
Eli alınna dayalı
İçi sıkılıyordu
Çalışan kızlardan olmalı.

Yüzüne saçları gibi yaymış kederi
Seyrediyordu
Sokaktan geçenleri.

Pencerede oturan kız
Gözlerinde yorgunluğu
Bir bezginlik içinde
Gün bitmek bilmiyordu.

Dönmüş evdekilere sırtını
Omuzlarında bir yük gibi
Dünyanın yalnızlığı

Pencerede oturan kız
Hep böyledir pazarları
Akşamı bekler
Eli alınına dayalı. (Necatigil, 2017: 68)

“Boşluk”ta, pencerede, içerisi ve dışarı arasında sıkışmış, şiirin öznesinin seyir nesnesine dönüşmüş kız pazar sıkıntısının ve yalnızlığın yarattığı basıncın altındadır. Pencerede olmak arada olma hâlidir. Pencere evin bittiği, sokağın başladığı yerin sınır çizgisidir. Bu çizgide kişi hem evde hem sokakta veya ne evde ne sokakta sayılabilir. Nitekim kız evdekilere sırtını dönmüştür. Pencerede sırtı evdekilere dönük ve olan bitene ilgisiz kızın şiirdeki pozisyonu zihinsel olarak evden kopuşu işaret eder. Şiirin ilk dörtlüğünde sokak ve ev ikiliğinin kurulduğu görülür. Sokakta olan ve pencerede sıkılan kızın gören şiirin öznesi için o gün -yani pazar- güzel bir gündür. “Çalışan” kızlardan biri olduğu düşünülen, şiirin ilgi ve seyir nesnesi için ise tüm pazarlar gibi o pazar günü sıkıntı yüklüdür. Günün alımlanışının içinde olunan yer ve ilişkisellikler aracılığıyla değiştiği görülür. Kızda sıkıntıyı doğuran şey pazar günü evde olma hâlidir. Sınırlı bir temaşa imkânı sunan pencerede sokaktan geçenler aracılığıyla manzaranın hareketlenmesini bekleyen kız ve attığı her adımda değişen bir seyir imkânıyla karşılaşan sokaktaki özne arasında kurulan bu diyalektik ilişki kızın pazar günü evde geçirdiği anlarda yaşadığı sıkıntıyı belirginleştirir.

Sıkıntı zamanın algılanma biçimine etki eder. Sıkıldığımız anlarda zamanın daha yavaş aktığı izlenimine kapılırız. “Kederi”, “yorgunluğu”, “bezginliği” ve “iç sıkıntısı” nedeniyle şiirde öznenin hissettiği zaman normalden daha yavaş akar. Zaman onun için ağırlaşır, derinleşir ve yoğunlaşır. “Gün bitmek bilmiyordu” dizesi ile sıkıntının zamanın algılanmasında yarattığı negatif etki vurgulanmaktadır. Penceredeki kız için bütün pazarların benzer bir sıkıntıya sahip olduğunun ifade edilmesi ise pazar sıkıntısının kronik bir sıkıntı olduğunu gösterir.

5. Zihinsel Kısırlık, İçsel Boşluk ve Yalnızlık Sıkıntısı

Arthur Schopenhauer, sosyalleşme dürtüsünün kaynaklarından birinin yalnızlığın yarattığı sıkıntı olduğunu iddia eder. Ona göre “insanları arkadaş canlısı kılan, yalnızlığa ve yalnızlık içinde kendi kendilerine katlanma yeteneksizlikleridir. Onları hem topluma hem de uzak ülkelere ve yolculuklara süren, içsel boşlukları ve sıkıntılarıdır.” (2008: 134) Schopenhauer’ın ifade ettiği sıkıntıya sebep olan yalnızlık hâli, zihinsel olgunluğa erişememiş bireylerin kendileriyle baş başa kalma kapasitesizliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Çünkü ona göre “can sıkıntısı” ile “yalnızlık” arasında zorunlu bir ilişki yoktur “can sıkıntısı, yalnızca duyuşsal ve toplumsal

hazlardan başkalarını tanımamış, zihinlerini zenginleştirmemiş ve güçlerini geliştirmemiş olanlar içindir.” (2008: 218) Buradan hareketle Schopenhauer’ın ifade ettiği yalnızlık sıkıntısının zihinsel erginliğe ulaşamamış bireylerde görüldüğü söylenebilir. Özetle insanın kendine tahammül edebilmesi, kendisiyle baş başa kalabilmesi, yalnızlığın sıkıntıya dönüşmediği anlara sahip olabilmesi için zihinsel olgunluğa sahip olması gerekir.

Eğlence endüstrisinin ve bu endüstriye ev sahipliği yapan mekânların ortaya çıkış nedenlerinden birinin yalnızlık sıkıntısı olduğu söylenebilir. Bar, meyhane, kafe, kahvehane gibi boş zaman eğlencesine dayalı kamusal yaşamın inşa edildiği mekânlar sıkıntıdan kurtulmak için tercih edilen veya yalnızlık sıkıntısına palyatif çözümler aranan yerler olarak düşünülebilir. Aynı mekânda bulunan bireyler arasında kurulan geçici ilişkilerin ev sahibi olan bu yerler, yalnızlığın askıya alındığı mekânlardır. Örneğin, Necati Cumalı’nın “Dost” şiirinde yer alan “Hadi şimdi çık sokaklara / Dağıt sıkıntıyı çarşı pazar” (1983: 39) dizeleri, Ercüment Uçarı’nın “İnsan” başlıklı şiirinde yer alan “kahveye hep sıkıntı için çıkıyoruz” (1999: 725) dizesi ve Tevfik Akdağ’ın “Bu Toplum Sizi Kahretsin” şiirinde öznenin istemeye istemeye gittiği meyhaneden söz ettiği “ben de gidiyorum böyle yerlere / zorunlu gibi bir şey / ya da onları görmek için can sıkıntısından / ben de alkol yiyorum çatır çatır” (1999: 762) dizeleri sıkıntının toplumsal ilişkiler aracılığıyla bertaraf edilebileceği yollu kanaat üzerine inşa edilmiştir. Bu bakımdan toplumsallığın kaynağının “yalnızlık korkusuna” dayandığını iddia eden Schopenhauer’ın (2018: 135) toplumsallığın sıkıntıya çare olmayacağına dair karamsar görüşünü de dikkate alarak, kalabalık eğlencelerin yalnızlık korkusuyla başa çıkmak için icat edilmiş ritüeller olduğunu söyleyebiliriz: “Bilindiği gibi kötülükler, onlara toplu halde katlanılarak hafifletilirler: insanlar can sıkıntısını da bu kötülükler arasında görüyorlar; bu yüzden, canlarının hep birlikte sıkılması için bir araya geliyorlar.” (2018: 135).

Behçet Necatigil’in 1951 yılında *Yeditepe*’de yayımlanan “Çoğumuz” adını taşıyan üç dizelik kısa şiiri ruhsal kısırlık, yalnızlık ve eğlence endüstrisi arasındaki ilişkiyi doğrudan açığa vurur. Schopenhauer’da olduğu gibi Necatigil şiirinde de eğlencenin, eğlenceye dayalı toplumsallığın nedeni sıkıntı ve ruhsal kısırlıktır. İçki, dans ve kadın sıkıntıya çare olması amacıyla başvuru çözümlerdir. Ruhun “çorak topraklar gibi” kısır olduğu ifadesi ile iç sıkıntısının aynı şiirde buluşması, sıkıntının savuşturulma yöntemleri bakımından Schopenhauer ile Necatigil’i aynı çizgide buluşturur: “Çorak topraklar gibi kısır ruhumuz / Gelsin kadın, gelsin içki, gelsin dans / Sıkıntıdan boğuluyoruz.” (Necatigil, 2017: 133).

Necatigil’in “Limit” başlıklı şiiri sözü edilen yalnızlık sıkıntısına ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla sıkıntının bertaraf edilme arzusuna bir örnek teşkil eder. “Çoğu sıkıntıdandı, düşmemiz / Bir silindir dümdüz etsin diyeydi / Dostluklara, sevgilere, sokaklara - - / Sonunda belki...” (2017: 282) “Limit” şiirinde arkadaşlık ilişkilerinin, sevgiyle kurulan bağların ve sokaktaki kamusal yaşamın varlık nedeni sıkıntı ile açıklanır. Şiirin son dördümlüğünde kalabalığın, toplumsal ilişkilerin yalnızlığa ve dolayısıyla sıkıntıya çare olamadığının ifade edilmesi Schopenhauer’ı haklı çıkarmaktadır: “Ya biz böyle nelerden kaçarsınız / Çalarlar da kapımızı. / Ama sıfır çarpı yalnızlık / Toplasalar hepimizi.” (2017: 282).

Sonuç

Sıkıntı tipolojilerini özetle durumsal sıkıntı, varoluşsal sıkıntı, yaratıcı sıkıntı, iç sıkıntısı, yalnızlık sıkıntısı ve pazar sıkıntısı olarak tasnif etmek mümkündür. Bu makalede durumsal sıkıntılara ve onun şiire yansımalarına ise pek değinilmemiş, makalenin ana eksenini şiir, şair ve sıkıntı ilişkisini çözümlemek üzerine kurulmuştur.

Varlığını devamlı olarak hissettiren, ortaya çıkması için herhangi bir etken veya olaya ihtiyaç duymayan, sürekliliği dolayısıyla kronik olarak da anılan varoluşsal sıkıntı modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve modern özneleri etkisi altına almıştır. Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin yaratıcıları olan şairler tarihsel bir zorunluluk olarak modernitenin içine doğmuşlardır. Dolayısıyla şairler, modern özneler olarak sıkıntıyı hissetmişler ve kimi zaman onu şiirsel bir üretime dönüştürmüşlerdir. Sıkıntıyı şiirsel üretime dönüştüren ve onu yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak gören başlıca şairler arasında ise Edip Cansever ve İlhan Berk yer alır. Edip Cansever ve İlhan Berk'in sıkıntıyla olan ilişkisi bir maruziyet değil gönüllü bir alışveriş olarak değerlendirilebilir. Onlar sıkıntılarını şiire yansıtmiş ve sıkıntıyı şiire dönüştürebilmiştir. Ayrıca her iki şair de kendisini tanımlarken sıkıntıyı bir kimlik belirleyeni olarak görür. Buradan yola çıkarak İlhan Berk ve Cansever'in yaşamı ile sanat üretimi arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Turgut Uyar'ın "İslaktı Tütünlerle Sülünler..." başlıklı şiirinin şiirsel öznesinde de arzulanan yaratıcı sıkıntının izleri görülmektedir. Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde sıkıntı yalnızca bir tema değil kimi şairlerin şiirsel üretimlerinde belirleyici bir etken olarak varlık göstermiştir.

Sıkıntının bir tema veya izlek olarak görüldüğü çok sayıda şiir vardır. Örneğin, Behçet Necatigil'in "Boşluk" adlı şiirinde kolektif olarak deneyimlenen pazar günü sıkıntısı, "Çoğumuz" ve "Limit" adlı şiirlerinde ise yalnızlığın sıkıntısı görülmektedir. Şiirlerde görülen yalnızlık sıkıntısı, Schopenhauer'ın erginleşme, zihinsel olgunluk ve içsel zenginlikle sıkıntı arasında kurduğu doğrudan ilişki üzerinden değerlendirilmiştir. Böylece Schopenhauer'ın iddiaları ile Necatigil şiirinin kesişim noktasının eğlence endüstrisinin ve sosyalleşmenin yalnızlık sıkıntısını ortadan kaldırmak için başvurulan geçici çözümler olduğu ortaya konmuştur.

Cumhuriyet dönemi Türk şairleri anlam krizinden, varoluşsal sorgulamalardan, sahip oldukları boş zamandan, aşırı bireyselleşmeden, metafiziğin, dinlerin, kutsalın eski önemini yitirmesinden doğan sıkıntı hâliyle doğrudan yüzleşmişlerdir. Bu sıkıntı hâli bazı şairlerin yaşamı ve şiiri üzerinde büyük etki yaratmış, bazı şairler için ise içinde bulunulan koşulların yansımaları olarak bir temaya dönüşmüştür. Bu çalışmada modern sıkıntının şairler, şiirsel özneler ve şiirlerdeki tematik izler bakımından niteliği ve etkileri ele alınmıştır.

Kaynakça

- Akdağ, T. (1999). "Bu Toplum Sizi Kahretsin", *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, C.2, haz. Memet Fuat, 2. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.
- Anday, M. C. (2016). *Bütün Şiirleri - Sözcükler*, 4. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- Anderson, B. (2003). "Time-stilled Space-slowed: How Boredom Matters", *Geoforum*, 35(6), s. 739-754.
- Arslan, A. (1992). "Aydınlanma", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s. 23-32.
- Asaf, Ö. (2016). *Çiçek Senfonisi - Toplu Şiirler*, 15. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2. Baskı. İstanbul: Kubbealtı.
- Benjamin, W. (2006). *Son Bakışta Aşk*, haz. Nurdan Gürbilek, 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berk, İ. (2003). *Toplu Şiirler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2022). *Kanatlı At*, haz. Yalçın Armağan, 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bernstein, H. E. (1975). "Boredom and the Ready-Made Life", *Social Research*, The John Hopkins University Press, 43(3), s. 512-537.
- Caner, F. (2006). *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Cansever, E. (2013a). *Sonrası Kalır I*, 10. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cansever, E. (2013b). *Sonrası Kalır II*, 9. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cansever, E. (2021). *İki Satur, İki Saturdur*, haz. Habil Sağlam, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Cumalı, N. (1983). *Bütün Şiirleri I*, İstanbul: Yazko.
- Çetin, M. A. (2024). “Edip Cansever’in Alev Ebüzzîya’ya Mektuplarında Sıkıntı Üzerine”, *Gazi Türkiyat* 34, s. 99-112.
- Cheng, J. S. (2017). “Paris Dada and the Transfiguration of Boredom”, *Modernism/modernity*, Johns Hopkins University Press, 24(3), s. 599-628.
- Cioran, E. M. (2016), *Ezeli Mağlup*, çev. Haldun Bayrı, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cioran, E. M. (2017), *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üstüne*, çev. Kenan Sarıalioğlu, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Dıranas, A. M. (2023). *Şiirler*, 7. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- Erhan, A. (1979). “Sıkıntı”, *Türk Dili*, 338(XL), s. 303.
- Felski, R. (2016). *Edebiyat Ne İşe Yarar?*, çev. Emine Ayhan, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Goodstein, E. S. (2005). *Experience Without Qualities - Boredom and Modernity*, California: Stanford University Press.
- Gürbilek, N. (2014). *Ev Ödevi*, 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- İlgaz, R. (2004). *Bütün Şiirleri*, 2. Baskı, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Kansu, C. A. (1969). “Can Sıkıntısı”, *Türk Dili*, 208(XIX), s. 578.
- Karaca, A. “Edip Cansever’in Sıkıntısı: Yakup’un Çağrılmayışı”, *Türk Dili*, 869(CXXVI), s. 34-41.
- Koçak, O. (2020). “Edip Cansever ve İç Sıkıntısı”, *“Sıkıntı Var”*, der. Aylin Kuryel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Külebi, C. (1998). *Bütün Şiirleri*, 12. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.
- Kustermans, J. ve Ringmar, E. (2011). “Modernity, Boredom and War: A Suggestive Essay”, *Review of International Studies*, 37(4), s. 1775-1792.
- Lewis, C. Day (2024). *Şiirsel İmge*, çev. Çiğdem Şentüğü, İstanbul, Ketebe Yayınları.
- Musharbash, Y. (2007). “Boredom, Time and Modernity: An Example From Aboriginal Australia”, *American Anthropologist*, 109(2), s. 307-317.
- Necatigil, B. (2017). *Şiirler*, haz. Ali Tanyeri-Hilmi Yavuz, 9. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oktay Rifat. (2010). *Bütün Şiirleri I*, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oktay Rifat. (2014). *Bütün Şiirleri II*, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Orhan Veli. (2012). *Bütün Şiirleri*, 31. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ozansoy, H. F. (1956). “Can Sıkıntısı”, *Türk Dili*, 58(V), s. 610.
- Özarslan, O. (2020). “Taşra Sıkıntısı: Dar Zamanlar, Geniş Mekânlar, Toplumsal Cinsiyet”, *“Sıkıntı Var”*, der. Aylin Kuryel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pessoa, F. (2023). *Huzursuzluğun Kitabı*, çev. Saadet Özen, İstanbul: Can Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2008). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, çev. Mustafa Tüzel, 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Susam, A. (2020). “Sıkıntının İpi: Safiye Erol Romanlarında Sıkıntının Dönüştürücü Rolü”, *“Sıkıntı Var”*, der. Aylin Kuryel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Svendsen, L. (2021). *Yalnızlığın Felsefesi*, çev. Murat Erşen, 4. Baskı, İstanbul: Redingot Kitap.
- Svendsen, L. Fr. H. (2020). *Sıkıntı'nın Felsefesi*, çev. Murat Erşen, 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçarı, E. (1999). “İnsan”, *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, C.2, haz. Memet Fuat, 2. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.
- Uyar, T. (2011). *Büyük Saat*, 11. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yarar, M. T. (1952). “Sıkıntı”, *Türk Dili*, 11(I), s. 629.
- Yücel, C. (1998). *Rengâhenk*, 12. Baskı, İstanbul: Papirüs Yayınları.